

CONTRIBUȚII LA ISTORIA ORAȘELOR

CONTRIBUȚII LA ISTORIA ADMINISTRAȚIEI ORAȘULUI BRAȘOV ÎN PERIOADA MEDIEVALĂ (secolele XIII–XVI)

Gernot Nussbächer

Istoria administrației orășenești a Brașovului constituie un subiect de investigație, care până în prezent nu a fost încă tratat în ansamblu. De aceea, ne-am propus să abordăm această temă, care prezintă interes îndeosebi pentru istorici și arhiviști, pentru cunoașterea mai bună a instituțiilor medievale precum și a izvoarelor istorice în legătură cu activitatea lor.

Informații valoroase privind istoria administrației orașului Brașov se găsesc în istoriografia brașoveană mai veche, îndeosebi în lucrările lui Georg Michael Gottlieb von Herrmann (1737–1807)¹, Joseph Trausch (1795–1872)² și Friedrich Stenner (1851–1924)³. Mai nou, această tematică a fost parțial prezentată și de Maja Philippi (1914–1993) în cartea *Die Bürger von Kronstadt im 14. und 15. Jahrhundert* (București, 1986). Totuși, pentru prezentarea de față a fost nevoie de parcurgerea în plus a numeroase izvoare, atât publicate cât și inedite, pentru a putea reconstitui – în linii mari – evoluția administrației orășenești de la Brașov.

Importanța orașului Brașov în cadrul istoriei patriei a fost determinată de rolul său pe plan economic, politic și cultural. Datorită așezării favorabile la întretărierea drumurilor care leagă Transilvania cu Țara Românească și cu Moldova, Brașovul s-a dezvoltat ca centru meșteșugăresc și comercial pentru cele trei țări române. Totodată, orașul a jucat un rol important în legăturile politice dintre ele și a constituit un centru cultural cu influență deosebită pentru cele trei țări române.

La începutul mileniului al doilea al erei noastre, pe teritoriul Brașovului se aflau mai multe așezări ale populației autohtone românești: în actualul cartier Șchei, la vest de dealul Șprenghei (în apropierea stadionului municipal), la nord de dealul Cetățuia, în Valea Cetății (Răcădău).

¹ G. M. VON HERRMANN, *Das alte und neue Kronstadt*, vol. II și III, editate de Oskar von Meltzl, Hermannstadt, 1883–1887; vol. I a rămas în manuscris, o copie existând la Arhivele Statului Brașov, colecția Biserica Neagră Brașov, IV.F.7.

² J. TRAUSCH, *Übersichtliche Darstellung der älteren Gemeinde-Verfassung der Stadt Kronstadt*, Kronstadt, 1865.

³ FR. STENNER, *Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt) von Anfang der städtischen Verwaltung bis auf die Gegenwart*, Kronstadt, 1916. *Idem*, *Die Wandlungen der politischen Verwaltung bei der Stadt Kronstadt im 19. Jahrhundert*, Kronstadt, 1900, Manuscris, Arhivele Statului Brașov, Seria Acte în depozit, nr. D.N. 5107.

În deceniul al doilea din secolul al XIII-lea, Țara Bârsei a fost donată cavalerilor teutoni, care au colonizat aici populație germană. Aceasta a întemeiat pe teritoriul actual al Brașovului trei așezări: Corona – în jurul actualei Biserici Negre, Brașov – pe partea vestică a dealului Cetățuia – și Bartolomeu – pe partea răsăriteană a dealului Șprengi. Toate aceste noi așezări cu populație germană au fost înființate lângă așezările românești mai vechi⁴.

Prima mențiune documentară cu privire la Brașov datează din anul 1235 și se referă la așezarea „Corona”, unde se afla în acea vreme o mănăstire de călugărițe din ordinul premonstratensilor⁵. Mănăstirea presupune existența unei așezări orășenești incipiente, locuită mai mult de meșteșugari, din cauza lipsei de teren agricol în valea Tâmpiei.

Așezarea, denumită *civitas que vocatur Burza*, a fost distrusă în timpul invaziei tătarilor din 1241⁶.

Prima știre păstrată despre existența unei forme de administrație pe teritoriul Țării Bârsei datează din anul 1288, când se menționează comitatul *de Burcia*, locuit de „nobili maghiari, de sași, de secui și de români”⁷.

În documentele ulterioare din secolele XIII și XIV, se folosește de obicei toponimul de „Brașov” pentru întregul comitat sau toată Țara Bârsei⁸.

Evoluția așezării „Corona” a fost urmărită pe baza analizei topografice. S-a putut constata că așezarea „Corona”, pe la 1235, cuprindea vreo 30 de gospodării grupate în trei „decurii” (grupuri de câte zece gospodării vecine). Pe la începutul secolului al XIV-lea, în „Corona” erau aproape două „centurii” (câte 100 de gospodării)⁹. Dezvoltarea orășenească a progresat într-atât încât ordinul dominicanilor a hotărât, în anul 1323, întemeierea unei mănăstiri la Brașov¹⁰. Acestei mănăstiri i-a fost atribuit un teren la marginea așezării, destinat inițial creării unei noi „decurii”¹¹.

Trebuie să presupunem că acțiunii ordinului dominican la Brașov i-a premers acordarea, de către regele Carol Robert de Anjou, a unui privilegiu de oraș, document pierdut sau distrus în timpul invaziei tătarilor din 1344. Presupunerea se bazează pe faptul că astfel de privilegii de bază s-au păstrat de la acest rege pentru scaunele Mediaș, Șeica și Bier-tan (1315, 1318, 1331), orașul Cluj (1316, 1331), provincia Sibiului (1317) și Bistrița (1330), lipsind tocmai Brașovul¹².

⁴ G. NUSSBÄCHER, *Aus Urkunden und Chroniken*, Bukarest, 1981, p. 21–23; idem, *Din cronici și hrisoave*, București, 1987, p. 22–23.

⁵ H. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, III, Straubing, 1956/60, p. 402.

⁶ G. KISCH, *Aus der Echternacher Klosterbibliothek*, în *Korrespondenzblatt*, XXVII, 1904, p. 18. Într-o altă variantă a știrii, în loc de *civitas* este scris *provincia que Burza dicitur*, ceea ce ni se pare mai corect. Cf. W. WAITENBACH, *Zum Mongoleneinfall*, în *Korrespondenzblatt*, I, 1878, p. 93.

⁷ Textul original a fost publicat mai întâi de către: KARACSONYI JÁNOS, *A mérges vipera és az antimoniális. Korkép Kun László király idejéből* (Vipera veninoasă și dușmanul călugărițelor. Tablou de epocă din vremea regelui Ladislau Cumanul), în *Századok*, XLIV, 1910, p. 8–11; pentru traducerea în limba română vezi: *DIR, C, sec. XIII, II*, București, 1952, nr. 337, p. 296–299.

⁸ Cf. FR. KILLYEN, *Formarea și evoluția comitatului Brașovului*, în *SAI*, VII, 1965, p. 7–39.

⁹ G. NUSSBÄCHER – G. BAKO, *Block-Struktur Anno 1300. Zur Siedlungsgeschichte des Burzenlandes*, în *KR*, IV (XV), 1971, nr. 51 (1027), 24 decembrie, p. 11.

¹⁰ B. IVANYI, *Geschichte des Dominikanerordens in Siebenbürgen und der Moldau*, în *SVS*, LXII, 1939, p. 42.

¹¹ G. BAKO, *Brassó topográfiaja a XIII.–XV. században* (Topografia Brașovului în secolele XIII–XV), în *Brassói Lapok*, seria III, 1977, anul IX, nr. 41 (778) din 15 octombrie, p. 4–5.

¹² Cf. G. NUSSBÄCHER, *Aus Urkunden und Chroniken*, p. 15; idem, *Din cronici... op. cit.*; p. 15–16

Prima mențiune documentară despre organizarea orășenească a așezării „Corona“ datează din anul 1342, administrația orașului fiind reprezentată de patru senatori sau „pârgari“ (*cives, senatores*)¹³. Acești patru pârgari par să fie un indiciu, că orașul a fost încă de atunci împărțit în patru „cvartale“¹⁴.

Din această perioadă, deci de pe la mijlocul secolului al XIV-lea, datează cel mai vechi sigiliu al orașului Brașov, având inscripția „S(igillum) CIVIVM DE CORONA CIVI(tate)“, cunoscut ca fiind folosit la validarea a două documente, din anii 1396 și 1408¹⁵.

În 1353 este menționată prima dată funcția de „villic“ al Brașovului¹⁶. Acest funcționar era conducătorul economiei orășenești.

Câteva ani mai târziu, la 1358, găsim într-un document că la conducerea orașului Brașov se aflau un jude și jurați. Este prima atestare documentară a sfatului orașului, denumit mai târziu „magistrat“¹⁷. Magistratul orașului Brașov – ca și magistratele altor orașe din Transilvania în evul mediu și în perioada modernă este deci un organ colectiv de conducere a orașului, și nu o persoană individuală din justiție, așa cum este definită exclusiv în dicționarele limbii române moderne. În lucrarea noastră vom folosi așadar termenul încetățenit, de origine latină, „magistratul orașului“, fiind sinonim cu „sfatul orașului“ sau „consiliul orașului“.

Într-un document din 1360, apare menționată pentru prima dată denumirea de „judele orașului“ (*iudex civitatis*)¹⁸.

Prima listă completă a magistratului orașului Brașov s-a păstrat într-un document din anul 1397. După jude (*iudex*) și villic urmează 16 senatori (*cives iurati*)¹⁹. În alte orașe, numărul senatorilor era de obicei de 12. La Brașov, din cauza împărțirii în patru cvartale, vedem că fiecare cvartal avea câte patru reprezentanți în magistratul orașului.

În această perioadă, competența judeului primar al orașului Brașov se extindea nu numai asupra orașului Brașov, ci și asupra comunelor Bod, Ghimbav, Hărman și Sânpetru, care se aflau în „circumscripția judiciară“ a Brașovului.

Orașul Brașov și cele 13 comune libere orășenești din Țara Bârsei formau împreună *districtul* Brașov sau *provincia* Brașov, atestate documentar mai întâi în anul 1355²⁰. Adunarea districtului sau provinciei Brașov folosea un sigiliu propriu, cunoscut mai întâi din anul 1368, care avea inscripția: *S(igillum) civium et provincialium de Brascho*²¹.

Vechea legătură a orașului cu cele 13 comune din Țara Bârsei a fost confirmată pentru „bătrânii, juzii, jurații și toată comunitatea sașilor din scaunul Brașovului“ în anul 1377²².

Datorită intensificării schimburilor economice ale Brașovului, îndeosebi cu țările române extracarpatice, orașul dobândește în a doua jumătate a secolului al XIV-lea o serie de privilegii comerciale importante:

¹³ *Urkundenbuch*, I, Hermannstadt, 1892, nr. 571, p. 521–522.

¹⁴ G. BAKO – G. NUSSBÄCHER, „Quartale“ und „Geschworene“ im mittelalterlichen Kronstadt, in *KR*, XII (XXIII), 1979, nr. 31 (1424), 3 august, p. 6.

¹⁵ FR. ZIMMERMANN, *Die mittelalterlichen Siegel der Stadt Kronstadt und des Burzenländer Distriktes*, in *Korrespondenzblatt*, I, 1878, p. 109–110.

¹⁶ *DRH, Seria C. Transilvania*, X, București, 1977, nr. 181, p. 192–196. (*Urkundenbuch*, II, nr. 677).

¹⁷ *DRH, Seria C. Transilvania*, XI, 1981, nr. 287, p. 297. (*Urkundenbuch*, II, nr. 736).

¹⁸ *Ibidem*, nr. 522, p. 543–544. (*Urkundenbuch*, II, p. 755–756).

¹⁹ *Urkundenbuch*, III, nr. 1391, p. 175.

²⁰ *DRH, Seria C. Transilvania*, X, nr. 326, p. 340–341.

²¹ FR. ZIMMERMANN, *op. cit.*, p. 108.

²² *DRH, Seria D. Relații între țările române*, I, București, 1977, nr. 67, p. 110–112. (*Urkundenbuch*, II, 1085).

1358: libertatea comerțului în Țara Românească între Prahova și Ialomița pe de o parte, și Buzău și Siret pe de altă parte, până la Dunăre²³;

1364: dreptul de târg anual²⁴;

1368: libertatea comerțului în Țara Românească²⁵;

1368: libertatea comerțului în marele cnezat de Moscova și Vladimir (Rusia)²⁶;

1369: libertatea comerțului până la Vidin, în Bulgaria²⁷;

1369: dreptul de depozit pentru comerțul spre Țara Românească²⁸;

1370: libertatea comerțului până la coasta Mării Adriatice²⁹;

1370: exercitarea jurisdicției comerciale la Brașov³⁰;

1374: libertatea comerțului cu ceară³¹.

Aceste privilegii determină o dezvoltare economică și întăresc astfel poziția orașului Brașov, atât în cadrul districtului Brașov, cât și al comitatului Brașov, astfel încât competența acestuia din urmă este îngrădită tot mai mult³².

În urma reformelor administrative ale lui Ludovic I din anul 1366, pentru districtul Brașov a fost instituită ca instanță de apel adunarea celor Șapte scaune săsești cu sediul la Sibiu³³. Această relație juridică este atestată prima dată documentar în anii 1371–1372³⁴. În anul 1428 legătura ierarhică juridică între Brașov și Sibiu a fost cuprinsă într-un nou privilegiu al regelui Sigismund³⁵.

Un nou element al administrației orașenești, pe lângă jude primar, villic și senatori, îl constituie prima mențiune, în anul 1419, a funcției de notar al orașului³⁶, care desigur a existat și cu mult timp mai înainte.

În anul următor, 1420, magistratul orașului și adunarea districtului hotărâsc construirea unui local propriu. La început, acesta s-a numit „camera pentru acordarea dreptății“, care era situată deasupra boltii de vânzare a breslei blănarilor, aflată în mijlocul pieței orașului³⁷. Această „cameră“ (*stuba*) a fost nucleul Casei Sfatului de mai târziu.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea este atestată împărțirea orașului în patru „cvarțale“, în primul rând pentru repartizarea și încasarea impozitelor. Cele patru cvarțale aveau denumirile: Portica, Corpus Christi, Catharina și Petri, fiind numite astfel după clădirile de referință – o poartă a orașului și trei biserici sau capele³⁸.

²³ *Ibidem*, nr. 39, p. 72. (*Urkundenbuch*, II, nr. 736).

²⁴ *Urkundenbuch*, II, nr. 809, p. 212–213.

²⁵ *DRH, Seria D. Relații între țările române*, I, nr. 46, p. 86–88. (*Urkundenbuch*, II, nr. 908).

²⁶ *Urkundenbuch*, II, nr. 917, p. 315.

²⁷ GR. TOCILESCU, *534 documente slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul*, București, 1931, nr. 1, p. 1.

²⁸ *Urkundenbuch*, II, nr. 937, p. 336.

²⁹ *Ibidem*, nr. 954, p. 354–355.

³⁰ *Ibidem*, nr. 948, p. 348–349.

³¹ *Ibidem*, nr. 1022, p. 416–417.

³² *Ibidem*, nr. 1004, p. 403–404.

³³ G. NUSSBÄCHER, *Aus Urkunden und Chroniken*, p. 16; idem, *Din cronici... op. cit.*, p. 17.

³⁴ *Urkundenbuch*, II, nr. 963, p. 364–365; nr. 970, p. 368–369; nr. 979, p. 375–376.

³⁵ *Ibidem*, IV, nr. 2051, p. 365–367.

³⁶ *Ibidem*, nr. 1858–1859, p. 93–95; nr. 1861, p. 97; nr. 1863–1864, p. 101–102.

³⁷ *Ibidem*, nr. 1886, p. 130–131.

³⁸ Listele de impozit din anii 1475–1500 sunt publicate în *Quellen*, III, Kronstadt, 1896, p. 614–817.

Prima mențiune despre arhiva magistratului orașului Brașov o găsim într-un document din 1476³⁹. Atunci documentele mai importante erau păstrate într-o ladă închisă, dar nu aveau vreo evidență.

De la sfârșitul secolului al XV-lea avem prima dovadă directă a existenței unui scrib (logofăt) angajat pentru corespondența în limba slavonă emisă și primită de magistratul orașului Brașov⁴⁰. Judecând după corespondența bogată primită de către magistratul Brașovului începând încă din prima jumătate a secolului al XV-lea de la domnii Țării Românești și Moldovei, este probabil că această funcție de logofăt, atât de necesară și importantă pentru brașoveni, este mai veche decât prima ei atestare documentară și datează cel mai târziu din această perioadă.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea asistăm la sporirea atribuțiilor juridice ale magistratului orașului Brașov și ale adunării districtului Țării Bârsei. Printr-un privilegiu din 1455, locuitorii Brașovului și Țării Bârsei sunt supuși exclusiv jurisdicției magistratului, oriunde s-ar afla pe teritoriul țării⁴¹. Printr-o poruncă a lui Iancu de Hunedoara din același an, 1455, locuitorilor din Brașov li se impune respectarea judeului primar, a senatorilor și a „sfatului”⁴².

Concomitent cu întărirea autorității magistratului se petrece, în aceeași perioadă, restrângerea competenței comitatului Brașov, prin încetarea atribuțiilor comitelui secuilor de comite suprem al comitatului Brașov⁴³, în privința orașului Brașov și districtului Țării Bârsei⁴⁴.

În cadrul reorganizării celorlalte așa-numite „provincii” săsești din Transilvania din timpul domniei regelui Matei Corvinul, între anii 1464 și 1477, și orașul Brașov a primit o nouă situație juridică prin mai multe privilegii:

- 1465: confirmarea privilegiilor și libertăților vechi⁴⁵;
- 1467: confirmarea privilegiilor privind scutirea de vamă, obligațiile militare și comerțul cu amănuntul⁴⁶;
- 1468: privilegiul privind dreptul de depozit pentru mărfurile aduse din Țara Românească⁴⁷.

³⁹ Cf. G. NUSSBÄCHER, *Contribuții la istoria arhivei Brașovului în secolele XV-XVIII*, în *Cumidava*, IV, Brașov, 1970, p. 559-560.

⁴⁰ Cf. I. BOGDAN, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, I, București, 1905, nr. 243, p. 298-299; GR. TOCILESCU, *op. cit.*, nr. 463, p. 461. Titulatura emitentului este: „de la județul Brașovului și de la cei 12 pângari”, așa cum sunt adresate și scrisorile domnitorilor români. După cum am arătat mai înainte, numărul real al senatorilor membri ai magistratului era de 16.

⁴¹ *Urkundenbuch*, V, nr. 2965, p. 490-492.

⁴² *Ibidem*, nr. 2980, p. 500-501. Se poate presupune că porunca a fost dată pentru aplanarea unor conflicte sociale izbucnite în legătură cu lucrările de fortificație, cf. M. PHILIPPI, *Die ältesten Nachrichten über soziale Konflikte innerhalb der sächsischen Bevölkerung von Brașov-Kronstadt im 14. und 15. Jahrhundert*, în rev. *FVLK*, XIX, 1976, nr. 1, p. 52.

⁴³ G. E. MÜLLER, *Die Grafen des Kronstädter Distriktes, bzw. des Kronstädter Provinzialverbandes*, în *AVSLK*, Neue Folge, XLII, 1925, p. 307-317.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 352-353.

⁴⁵ *Urkundenbuch*, VI, nr. 3424, p. 213-214.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 3564-3567, p. 307-309.

⁴⁷ *Ibidem*, nr. 3647, p. 355-356.

Practic, în urma acestor privilegii, comitatul Braşovului a fost desfiinţat şi aproximativ în aceeaşi perioadă s-a desfiinţat şi comitatul Bistriţei⁴⁸. Astfel s-au creat premisele juridice pentru cuprinderea Braşovului într-o uniune cu celelalte „provincii” săseşti.

În primăvara anului 1471, regele Matei Corvinul a fixat prima dată un impozit „pentru toţi saşii noştri transilvăneni”, cum se spune în document⁴⁹.

La începutul anului 1473, regele Matei Corvinul a stabilit un alt impozit comun pentru cele Şapte şi Două Scaune săseşti şi pentru toţi ceilalţi saşi din Transilvania⁵⁰. Pentru discutarea problemelor în legătură cu acest al doilea impozit comun, s-a convocat pentru 26 martie 1473, la Sibiu, o adunare a reprezentanţilor celor Şapte şi Două Scaune precum şi a districtelor Braşov şi Bistriţa⁵¹.

În anii următori, legăturile dintre unităţile administrativ-teritoriale săseşti – cele patru „provincii”: Sibiu, Mediaş, Bistriţa şi Braşov – s-au strâns mai mult, la adunările reprezentanţilor lor hotărându-se acte normative obligatorii pentru toţi. Noua unitate administrativă se chema pe scurt *Universitas Saxonum* sau „Obştea Saşilor”. Din termenul latin a derivat şi denumirea românească de „Universitatea Săsească” (în limba germană: *Sächsische Nationsuniversität*). De aceea, această expresie nu trebuie înţeleasă ca desemnând o instituţie de învăţământ superior, ci ca o unitate administrativ-teritorială⁵². De asemenea, nu trebuie uitat că pe teritoriul „Universităţii Săseşti” locuia un număr foarte mare de români. Denumirea oficială a unităţii administrativ-teritoriale s-a făcut numai după populaţia cu drepturi politice în acest teritoriu, beneficiară a privilegiilor acordate de puterea centrală. De asemenea, trebuie menţionat că aproximativ o treime dintre saşi locuiau în comitatele nobiliare din Transilvania, ei fiind acolo în stare de iobagi, fără drepturi politice, şi deci nu făceau parte din „Universitatea Săsească”.

Formarea „Universităţii Săseşti” s-a încheiat în anul 1486 prin confirmarea de către regele Matei Corvinul a privilegiului de bază al provinciei Sibiu – *Andreanum* din 1224 – pentru toţi saşii privilegiaţi din Transilvania⁵³.

În cadrul „Universităţii Săseşti” oraşul şi districtul Braşov au luat parte activă prin delegaţii săi, păstrându-şi însă în multe privinţe autonomia lor administrativă, bazată în primul rând pe puterea economică a Braşovului. Aceasta a dus – în decursul timpurilor – chiar şi la unele contradicţii, pentru aplanarea cărora „Universitatea Săsească” constituia un cadru adecvat.

După ce am arătat rolul Braşovului în cadrul „Universităţii Săseşti”, trebuie să amintim şi locul Braşovului în cadrul organizării Transilvaniei medievale. Ca district autonom, Braşovul şi-a trimis delegaţii la dietele Transilvaniei, făcând parte din așa numita „Naţiune Săsească” din cadrul dietei, încă înainte de constituirea „Universităţii Săseşti”⁵⁴.

⁴⁸ G. E. MÜLLER, *op. cit.*, p. 317, nota 3 şi p. 353.

⁴⁹ *Urkundenbuch*, VI, nr. 3869, p. 498–499.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 3945, p. 543.

⁵¹ *Ibidem*, nr. 3949, p. 545–546.

⁵² Cf. G. NUSSBÄCHER, *Aus Urkunden und Chroniken*, p. 16; idem, *Din cronici ... op. cit.*, p. 17; cf. şi G. MÜLLER, *Die sächsische Nationsuniversität in Siebenbürgen*, în *AVSLK*, XLIV, 1928, p. 235–240.

⁵³ *Urkundenbuch*, VII, nr. 4623, p. 412–413

⁵⁴ *Ibidem*, V, nr. 2932, p. 461–462.

Brașovul însă nu a participat la încheierea faimoasei *Unio trium nationum* din 1437⁵⁵. Abia la cea de a doua uniune, din 1459, de la Mediaș, este menționat și districtul Brașovului⁵⁶.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea se petrece și un alt fenomen, care duce la lărgirea sferei de activitate a administrației orașului: Brașovul dobândește diferite posesiuni și devine astfel stăpân feudal. În 1462, fostul jude primar Petrus Gref donează orașului posesiunile Satu Nou și Komlos (localitate dispărută), iar în 1471 Brașovul obține posesiunile Șercaia și Părău, situate pe drumul comercial din Țara Bârsei spre Țara Făgărașului⁵⁷. Cea mai importantă achiziție în acest sens a fost însă domeniul Bran, care mai întâi a fost zălogit magistratului orașului Brașov în anul 1498⁵⁸. Astfel drumul comercial principal din Transilvania spre Țara Românească a ajuns sub controlul Brașovului.

În domeniul administrației orașului, la sfârșitul secolului al XV-lea se instituie comunitatea centumvirală, un organ care asigură participarea unor pături mai largi la conducerea orașului. Comunitatea centumvirală, după cum arată și denumirea ei, era compusă dintr-un număr de o sută de bărbați, câte 25 din fiecare cvartal, numiți de către magistratul orașului. Centumvirii aveau dreptul de a alege dregătorii principali – judele primar și villicul –, și trebuiau să-și dea consimțământul pentru senatorii aleși de către cei doi dregători⁵⁹. La rândul lor, membrii comunității centumvirale nu erau aleși prin vot general de populația orașului, ci erau „aleși” sau mai bine-zis „numiți” de către senatori, respectiv de magistratul întrunit în plenul său, dintre cei care puteau contribui prin pregătirea și experiența lor la bunul mers al treburilor publice. Comunitatea centumvirală participa, de asemenea, la luarea unor hotărâri cu caracter normativ pentru locuitorii orașului, precum și la verificarea socotelilor funcționarilor publici. Comunitatea centumvirală la Brașov este prima dată menționată ca atare în 1495⁶⁰. Se pare că ar fi existat și mai înainte sub numele simplu de „comunitate”, având probabil membri mai puțini. Astfel apare în regulamentul din 1491 de apărare a orașului⁶¹.

La începutul secolului al XVI-lea, administrația orașului Brașov se poate reconstitui mai bine, deoarece s-au păstrat o serie de registre care reflectă activitatea administrativă a magistratului și a organelor subordonate lui.

Astfel au fost înființate un registru al datornicilor față de oraș (*Registrum debitorum civitatis*, 1504)⁶² și un registru privind veniturile orașului (*Liber proventuum*, 1506)⁶³.

Cu anul 1504 începe și primul registru de venituri și cheltuieli pentru cetatea și domeniul Bran⁶⁴. Administrația acestui domeniu feudal a fost încredințată în mâinile a doi

⁵⁵ *Urkundenbuch*, IV, nr. 2293, p. 638–640.

⁵⁶ *Ibidem*, VI, nr. 3198, p. 64–68.

⁵⁷ Cf. G. NUSSBÄCHER, *Posesiunile orașului Brașov în Țara Făgărașului în secolele XV–XVII*, în *AILACN*, XXIV, 1981, p. 325.

⁵⁸ Cf. *idem*, *Contribuții la istoricul cetății Bran și a domeniului ei în secolele XIV–XV*, în *Cumidava*, IX (partea I), Brașov, 1976, p. 30–31.

⁵⁹ M. PHILIPPI, *Cives civitatis Brassoviensis*, în *RRH*, XV, 1976, nr. 1, p. 17, 26.

⁶⁰ G. E. MÜLLER, *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgisch Deutschen Nationsuniversität*, Hermannstadt, 1941, p. 76.

⁶¹ M. PHILIPPI, *op. cit.*, p. 26.

⁶² *Quellen*, I, p. 174.

⁶³ *Ibidem*, p. 177.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 82.

„castelani“ numiți dintre senatori, care trebuiau să prezinte anual socoteală adunării magistratului orașului Brașov și districtului Țării Bârsei⁶⁵.

Pentru conducerea lucrărilor de construcții publice, magistratul orașului alegea anual doi „procuratori“ (*Schaffner*), care trebuiau să dea seama în fața magistratului orașului, la sfârșitul anului, asupra veniturilor și cheltuielilor⁶⁶. Procuratorii sunt menționați documentar mai întâi în anul 1476⁶⁷, dar probabil această funcție la Brașov este mult mai veche. Procuratorii făceau și plata salariaților orașului, în rate trimestriale. În 1520, astfel de salariați erau:

- trei paznici (șefi) la cele trei porți ale orașului;
- un archebuzier (*balistarius*);
- un meșter de tunuri (*bombardarius*);
- un armurier (*politor armorum*);
- un farmacist (*aromatorius*);
- organistul bisericii parohiale;
- clopotarul bisericii parohiale;
- rectorul școlii parohiale din Cetate;
- rectorul școlii de lângă biserică din Bartolomeu;
- un capelan⁶⁸.

După cum am arătat mai înainte, villicul era conducătorul economiei orașului și districtului. El organiza strângerea impozitelor, atât cele impuse de puterea centrală cât și cele hotărâte de magistratul orașului, împreună cu comunitatea centumvirală, pentru necesitățile orașului sau – pentru nevoile districtului – cu participarea adunării districtului Brașov.

Pentru repartizarea impozitelor districtul Brașov era împărțit în o sută de unități de impunere, denumite *domus numeralis* (casă de calcul). Orașul Brașov avea 37 din aceste unități de impunere, iar localitățile din district între 2 și 9 unități⁶⁹. În cadrul orașului impozitul era repartizat pe locuitori după o cheie, fiind exprimat în unități denumite „loți“ (*lotones*), iar impozitul era fixat la o sumă de bani pentru fiecare „lot“⁷⁰.

Villicul încasa veniturile din impozite și veniturile din posesiunile nobiliare ale orașului Brașov: domeniul Bran⁷¹; Șercaia și Părău⁷², Satu Nou⁷³. Tot așa, villicul încasa și „censul“ din localitățile Zărnești și Tohan, care erau posesiuni ale bisericii parohiale din Brașov, administrate de către magistratul orașului⁷⁴.

Villicul plătea salariații comuni ai orașului și districtului: notarul, medicul și logofătul român⁷⁵.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 92.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 226.

⁶⁷ *Quellen*, III, p. 793, 794 (1478), 795 (1479).

⁶⁸ *Quellen*, I, p. 229, 300 și 500.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 255.

⁷⁰ *Quellen*, III, p. 636–637.

⁷¹ *Quellen*, I, p. 254, 285, 291.

⁷² *Ibidem*, p. 292.

⁷³ *Ibidem*, p. 292.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 322.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 274 (*notario in salario* – 1520), p. 280 (*physico in salario* – 1520), p. 369 (*popae in salario* – 1521), prima mențiune păstrată.

Chiar dacă adunarea districtului Brașov acorda villicului „lichidarea gestiunii“ la sfârșitul anului, conducerea de fapt a districtului Brașov se realiza, de la începutul secolului al XVI-lea, de către magistratul orașului. Un indiciu în acest sens sunt și procesele de hotărâre dintre localitățile din Țara Bârsei, apoi socotelile villicului ne oferă numeroase detalii asupra multiplelor probleme ale districtului Țării Bârsei, de care se ocupa magistratul în plenul său sau prin delegații săi.

În perioada judeului primar Johann Benkner (1547, 1548, 1550–1552, 1555–1560, 1565) se efectuează la Brașov o reformă a administrației orașenești⁷⁶. Ca etape ale acesteia menționăm reorganizarea înregistrării veniturilor și cheltuielilor și inventarierea privilegiilor din arhivă de către notarul Christian Pomarius în anii 1551–1552⁷⁷. În anul 1555 s-au efectuat: alcătuirea colecției de statute orașenești *Decretale Coronensium*⁷⁸; o nouă arondare a „cvar-talelor“ pentru repartizarea și strângerea impozitelor⁷⁹ și înființarea unui registru divizoral⁸⁰. În același an s-a început și registrul de socoteli pentru posesiunile Șercaia, Părău și Satu Nou⁸¹.

În 1558 s-a înființat *Liber actuarius*, pentru a se înregistra sentințele date de magistratul orașului Brașov și de adunarea districtului Țării Bârsei ca instanță de recurs, „pentru păstrarea amintirii proceselor hotărâte, pentru membrii magistratului și pentru ca procesele asemănătoare să nu fie judecate în mod diferit“⁸².

Seria evidențelor ținute de magistratul orașului Brașov este completată printr-un registru despre evaluarea caselor, înființat în 1573⁸³.

Ca ajutor al villicului pentru îndeplinirea atribuțiilor acestuia pe linie de jurisdicție comercială, a fost creată funcția de jude al târgului (*Markt-Richter*) prin statutul orașenesc hotărât de magistratul și comunitatea centumvirală din Brașov la 6 martie 1577⁸⁴.

Judele târgului era „ales“ – respectiv numit – de către villic și nu avea voie să stabilească pedepse fără știrea villicului. Din amenzile stabilite de către judele târgului împreună cu slujbașii porților orașului (*Torknechte*) – subordonați de asemenea villicului – două treimi reveneau villicului, o treime judeului târgului, iar slujbașii porților primeau o primă (bacșiș).

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în cadrul magistratului orașului, în documente apar câțiva „senatori bătrâni“, având rangul imediat după judele primar și înaintea villicului⁸⁵.

În anul 1600, repartizarea atribuțiilor membrilor magistratului era următoarea :

⁷⁶ Cf. G. NUSSBÄCHER, *Taten und Gestalten: Johann Benkner*, în *KR*, XIV (XXV), 1981, nr. 21 (1518), 22 mai; idem, *Johannes Benkner. Sein Leben und Wirken in Wort und Bild*, București, 1988, p. 60–61.

⁷⁷ Cf. Idem, *Din activitatea arhivistică a lui Christian Pomarius*, în *RA*, III, 1965, nr. 2, p. 171.

⁷⁸ Arh. St. Brașov, Manuscrise, II/8, p. 37–66.

⁷⁹ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, Registre de impozite, III, D. C. 7a (1555–1558; 1562–1566).

⁸⁰ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, Socoteli alodiale Brașov, V/9, p. 135.

⁸¹ *Ibidem*, VIII/1. Probabil atunci exista și un registru de socoteli pentru posesiunile Zărnești și Tohan, dar în prezent cel mai vechi registru de acest fel – *Ibidem*, IX/1 – se referă la perioada 1569–1588.

⁸² Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, Registre IVD.1, p. 1.

⁸³ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, Registre IV.G.1, p. 3.

⁸⁴ Dr. KOLOZSVÁRI SÁNDOR și Dr. ÓVÁRI KELEMEN, *Corpus statutorum Hungariae municipalium*, I, Budapesta, 1885, p. 539–540.

⁸⁵ Cf. Arh. St. Brașov, colecția Biserica Neagră Brașov, IV.E.18 (1560), fond Primăria Brașov, colecția Privilegii, nr. 577 (1583); colecția Biserica Neagră Brașov, IV.E.29 (1590); IV.Hd.16/t (1595).

1. Valentin Hirscher, jude primar și castelan de Bran ;
2. Cyrillus Greissing, senator bătrân, castelan de Bran ;
3. Sebastian Zompolius, senator bătrân, *vigesimator* (vameș) ;
4. Johannes Draudt, senator bătrân, anchete judiciare ;
5. Johannes Hirscher, villic ;
6. Peter Draudt, *vigesimator* (vameș) ;
7. + 9. Andreas Schwartz și Jacob Vielp, greavi (inspectori) pentru posesiunea Zărnești ;
8. Lassel Blösch, anchete judiciare ;
10. + 11. Stephan Kimmel și Johannes Schoppel, greavi (inspectori) pentru posesiunea Șercaia ;
12. + 13. Rosen Gerg și Michael Gräff, greavi (inspectori) pentru posesiunea Satu Nou ;
14. + 15. Lucas Entz și Mathias Fronius, greavi (inspectori) pentru posesiunile Vlădeni și Tănțari ;
16. Marcus Schunckabunck, administrator al fântânilor ;
17. + 18. Michael Weiss și Georg Schranen, procurori⁸⁶.

Rezultă din această listă că majoritatea funcțiilor administrative erau îndeplinite de câte doi senatori în „duumvirat“.

Orașul Brașov se compunea din „Cetatea“, înconjurată cu ziduri, turnuri și bastioane, în cadrul căreia locuiau „cetățenii“ proprietari de case, ateliere meșteșugărești sau prăvălii, având drepturi politice depline.

În afara zidurilor orașului propriu-zis se aflau trei suburbii : spre vest Șcheii Brașovului, cu o populație majoritară românească, – antrenată în mare parte în comerț –, spre nord Brașovul vechi – cu profil predominant agrar – și spre răsărit Blumăna. Din punct de vedere al străngerii impozitelor, orașul era împărțit în patru cartiere : Catharina, Corpus, Petri și Portica. Fiecare din aceste cartiere avea o parte din „Cetate“ și altă parte în suburbii, Catharina și Corpus în Șcheii, Petri în Brașov vechi și Portica în Blumăna.

Orașul Brașov era reședința districtului Brașov sau a Țării Bârsei, în care se aflau patru târguri : 1. Râșnov, 2. Codlea, 3. Feldioara și 4. Prejmer – și nouă sate libere : 1. Cristian și 2. Vulcan, aparținând de jurisdicția târgului Râșnov ; 3. Ghimbav, 4. Sânpetru, 5. Bod și 6. Hărman, aparținând de jurisdicția orașului Brașov, apoi 7. Hălchiu, 8. Rotbav și 9. Măieruș, aparținând de jurisdicția târgului Feldioara.

Districtul Brașov, din punct de vedere administrativ făcea parte din „Universitatea Săsească“, care avea sediul la Sibiu, constituind una din cele trei componente ale sistemului politic al Transilvaniei medievale.

Orașul Brașov era unul din cei mai mari stăpâni feudali din Transilvania medievală, posedând un domeniu întins. Partea cea mai importantă era domeniul Bran, compus din hotarul cetății Bran – prin care trecea drumul comercial principal spre Țara Românească –, hotarele satelor săcelene în sud-estul Țării Bârsei și hotarele satelor Apața și Crizbav din nord-vestul Țării Bârsei. Alte posesiuni feudale ale orașului Brașov la începutul secolului al XVII-lea erau în Țara Bârsei Satu Nou și părți din posesiunile Tănțari (azi Dumbrăvița) și Vlădeni pe cursul râului Hămăradia, apoi Zărnești și Tohan pe cursul râului Bârșa. În Țara Făgărașului, pe lângă posesiunile Șercaia și Părău, pe care le-a dobândit încă în veacul al XV-lea, la începutul secolului al XVII-lea Brașovul a deținut temporar, ca zălog, posesiunile

⁸⁶ *Quellen*, VI, p. 6.

Grid, Perșani și Holbav. În sfârșit, orașul Brașov a ajuns să stăpânească la începutul secolului al XVII-lea și posesiuni nobiliare în Secuime, la Chichiș, Coșeni, Ozun și Lisnău⁸⁷.

Recapitulând evoluția până la anul 1600, putem concluziona: la începutul secolului al XVII-lea Brașovul era orașul cu cea mai mare populație din cadrul Transilvaniei, fiind un important centru economic nu numai pentru Transilvania, ci și pentru țările române extra-carpatiche. Prin comerțul său ca și prin producția meșteșugărească dezvoltată, Brașovul fusese în secolul al XVI-lea primul element constitutiv al pieței interne în formare a celor trei țări române⁸⁸.

Prin activitatea culturală, bazată pe prosperitatea economică a orașului, Brașovul s-a remarcat ca primul centru al culturii umaniste din Transilvania, materializat mai ales prin școala și tipografia întemeiate de umanistul Johannes Honterus, care au dobândit o faimă europeană⁸⁹. De asemenea, la Brașov s-a desfășurat și cea mai mare parte a activității tipografice a diaconului Coresi, care a contribuit la adâncirea unității culturale a tuturor românilor⁹⁰.

Legăturile economice ca și unitatea culturală au constituit premise pentru prima unire politică a celor trei țări române sub Mihai Viteazul, perioadă în care și orașul Brașov a avut un rol aparte⁹¹.

**BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE
DER STÄDTISCHEN VERWALTUNG VON KRONSTADT IM MITTELALTER
(XIII–XVI Jh.)**

Zusammenfassung

Die Arbeit stellt die Geschichte der Stadt Kronstadt im Mittelalter – bis zum Ende des 16. Jahrhunderts – in großen Zügen dar und geht mehr auf die städtischen Verwaltungsbehörden und die von ihnen gebildeten Archivalien ein.

Bei der Anlage der Stadt am Anfang des 13. Jahrhunderts durch den Deutschen Ritterorden wurde das Prinzip der „Zehntschaften“ angewandt. Am Anfang des 14. Jahrhunderts erhielt Kronstadt Stadtrechte, und mit „Bürgern“ (= Ratsherren) (1342), dem Stadthannen (1353) und dem Stadtrichter (1358) werden die ältesten Nachrichten über die Stadtverwaltung vorgestellt. In der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts erhielt die Stadt zahlreiche Handelsprivilegien. Zur Stadt gehörte das umliegende Gebiet, der Kronstädter Distrikt, bestehend

⁸⁷ Cf. G. NUSSBÄCHER, *Zur Sicherung der Handelswege. Die untertänigen Besitzungen der Stadt Kronstadt im 15.–17. Jahrhundert*, în *KR*, XII (XXIII), 1979, nr. 12 (1405), 23 martie; *Idem*, *Posesiunile orașului Brașov în Țara Făgărașului*, în *AILACN*, XXIV, 1981, p. 327–336.

⁸⁸ Cf. R. MANOLESCU, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV–XVI)*, București, 1965, p. 256.

⁸⁹ G. NUSSBÄCHER, *Johannes Honterus. Viața și opera sa în imagini*, București, 1977, p. 19, 65–68.

⁹⁰ Cf. *Cumidava*, XIII: *Coresi în cultura românească*. Culegere de studii și cercetări, Brașov, 1983.

⁹¹ P. BINDER, *Contribuții privind domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în *SRI*, tom 28, 1975, nr. 4, p. 575–603; G. NUSSBÄCHER, *Din cronici ... op. cit.*, p. 119–123

aus vier Marktflecken und neun Dörfern, deren Verbindung zur Stadt 1377 neu bestätigt wurde. In rechtlicher Beziehung wird Kronstadt in dieser Zeit in den Rechtsverband der Hermannstädter Provinz lose einbezogen. Aus dem Jahre 1397 stammt die erste erhaltene Liste der Ratsmitglieder.

Im Jahre 1420 gibt es eine eigene Ratsstube, 1428 wird der Rechtsverband mit Hermannstadt durch ein neues Privilegium erweitert. Nach 1450 ist die Steuereinteilung in die vier Quartale: Catharina, Corpus, Petri und Portica bekannt. 1419 wird erstmals ein Stadtnotar erwähnt und 1476 zuerst die Schriftenlade der Stadt als Kern des künftigen Stadtarchivs genannt.

In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts werden Kronstadt und der Kronstädter Distrikt Teile der „Sächsischen Nationsuniversität“ in Siebenbürgen (1485). In diesem Zeitraum erwirbt Kronstadt auch erste Feudalbesitzungen: Neudorf und Hopfseifen 1462, Schirkanyen und Päräu 1471 und schließlich 1498 als Pfandbesitz das Törzburger Dominium. Die Hundertmannschaft als „äußerer Rat“ wird 1495 erstmals erwähnt.

Vom Beginn des 16. Jahrhunderts datieren die ältesten erhaltenen Wirtschaftsregister, später beginnen die Stadtrechnungen. Die einzelnen städtischen Beamten werden mit ihren Aufgaben vorgestellt. Im Jahre 1555 führte der Stadtrichter Johann Benkner eine Reform der Verwaltung durch und ließ die gültigen Satzungen im *Decretale Coronensium* zusammenfassen.

Zur Arbeit wurden außer einschlägiger Fachliteratur auch zahlreiche ungedruckte Quellen herangezogen, die in ausführlichen Anmerkungen angeführt werden.